

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

С У Л И М

Володимир Трохимович

УЗУАЛЬНА ДИВЕРГЕНТНІСТЬ ДІЄСЛІВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У НАЦІОНАЛЬНИХ ВАРІАНТАХ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Спеціальність 10.02.04. – Германські мови

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ - 1994

AB 31.204

00755931 (U)

Роботу виконано на кафедрі і германської філології Київського університету ім. Тараса Шевченка

Науковий керівник - доктор філологічних наук,
професор САХАРЧУК Л.І.

Офіційні опоненти - академік АН ВШ України,
доктор філологічних наук,
професор ЗОРІВЧАК Р.П.

кандидат філологічних наук,
професор ПРОРОЧЕНКО О.П.

Провідна організація - Чернівецький державний університет
ім. Дрія Федьковича

Захист дисертації відбудеться "17" червня 1994 р.
о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.09
у Київському університеті ім. Тараса Шевченка (252601, м.Київ,
Булвар Шевченка, 14)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58)

Автореферат розіслано "17" травня 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
кандидат філологічних наук, доцент З.С.Гетьман

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Сучасний стан вивчення фразеології німецької мови характеризується зосередженням дослідників на розв'язанні питань загальнонімецької фразеології, щоб з'ясувати її системні властивості та реалізацію цих властивостей на різних мовленнєвих рівнях комунікативного процесу. Це означає, що увага лінгвістів перемістилася від нагромадження фактів про природу мовних одиниць до вивчення їхнього функціонування у мовленні. При цьому не можна залишати поза увагов той факт, що до німецької фразеології належать не тільки фразеологічні одиниці німецького національного варіанта /Binnendeutsch / або /Deutsches Deutsch /, але й фразеологічні одиниці національно забарвленої мови Австрії /Österreichisches Deutsch / і Швейцарії /Schweizer Hochdeutsch /. Щодо цього німецька мова не гомогенна. Територіальне розмежування сфери поширення сучасної німецької мови стало однією із найвагоміших причин її неідентичності самій собі та виникнення трьох національних варіантів – німецького, австрійського та швейцарського. Кожен національний варіант виконує всі суспільні функції так само, як і будь-яка гомогенна мова, має свою соціолінгвальну модель і входить до полінаціональної німецької мови як система в архісистемі єдиної мови. Історично в основі цих варіантів лежать різні діалекти німецької мови.

Актуальність дослідження національних особливостей німецької мови в рамках теорії варіантності національно негомогенних літературних мов та вивчення узуальної дивергентності на рівні фразеологічних мікросистем трьох національних варіантів зумовлено тим, що саме фразеологія – це та площина, в якій перетинаються сфери взаємодії семантики й лексики. Відображаючи диференційні особливості кожної мови чи мовного варіанта, фразеологічний фонд мови має чітко виражений національний характер.

Рефероване дослідження – це спроба вийти за рамки власне німецької фразеології і внаслідок контрастивного аналізу відібраного корпусу найтиповіших дієслівних фразеологізмів, що мають національну маркованість, сягнути периферії загальнонімецької фразеологічної системи, з'ясувавши, де, як і чому виникає фразеологічна міжваріантна дивергентність.

Щоб досягти мету дослідження в роботі поставлено конкретні завдання:

I/ вибрати з усіх доступних сьогдені лексикографічних джерел

Австрії та Швейцарії національно марковані дієслівні фразеологізми та з"ясувати їхню узуальність за допомогою інформантів - представників усіх трьох національних варіантів;

2/ інвентаризувати та систематизувати фактичний матеріал з погляду структурних, компонентних та семантичних особливостей;

3/ провести контрастивний аналіз фразеосемантичних односторонньо маркованих аналогів і встановити типові індикатори узуальної дивергентності;

4/ комплексно вивчити елементи дивергентності на основі зіставлення фразеологічних австріцизмів і гельвецизмів із відповідними німецькими аналогами;

5/ інвентаризувати та систематизувати безеквівалентні дієслівні фразеологізми з австрійською та, відповідно, швейцарською маркованістю;

6/ з"ясувати місце і роль національно-специфічних елементів та слів іншомовного походження у компонентному складі національно маркованих фразеологізмів;

7/ виявити функції та контекстуальну реалізацію національно маркованих фразеологізмів на матеріалі газетних текстів Австрії та Швейцарії.

Контрастивний аналіз дієслівних фразеологізмів різних національних варіантів базується на теоретичних здобутках багатаспектних досліджень фразеології загалом, а характеристика фразеологічних мікросистем на фоні фразеологічної системи німецької літературної мови подається з урахуванням їхніх специфічних особливостей.

Матеріалом дослідження стали національно марковані дієслівні фразеологізми австрійського та швейцарського національних варіантів. Разом із фразеологізмами власне німецької мови їхня картотека нараховує понад 1500 одиниць.

Фразеологізми з австрійською маркованістю зібрано на основі таких словників: Österreichisches Wörterbuch /Відень, 1985/; Wie sagt man in Österreich? /Мангайм, 1980/; Wie sagt man anderswo? /Мангайм, 1980/; Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprache in Österreich und in Südtirol /Мангайм, 1962/; Wiener Dialektlexikon /Відень, 1990/; Wörterbuch der deutschen Umgangssprache /Штутгарт, 1987/; Duden. Großes Wörterbuch der deutschen Sprache

/Мангайм, 1976-1981/.

У зв'язку з відсутністю спеціального словника швейцарської фразеології, переважну більшість фразеологізмів із швейцарською маркованістю взято із таких джерел: Wörterbuch der schweizerischen Besonderheiten/ Wie sagt man in der Schweiz? /Мангайм, 1989/; Die Besonderheiten der deutschen Schriftsprache in der Schweiz /Мангайм, 1969/; Schweizerische und österreichische Besonderheiten in deutschen Wörterbüchern/Тюбінген, 1973/; Besonderheiten des deutschen Wortschatzes in der Schweiz /Цюріх, 1965/; Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizer-deutschen Sprache /Фраунфельд, 1981-1973/; Baseldeutsches Wörterbuch /Базель, 1984/; Zürichdeutsches Wörterbuch /Цюріх, 1983/.

Щоб з'ясувати актуальність та контекстуальну реалізацію національно маркованих фразеологізмів, проведено суцільний вибір фразеологічних одиниць із текстів центральних та регіональних газет Австрії та Швейцарії. Їхнє вживання у газетних текстах засвідчує функціональну актуальність національно маркованої фразеології.

Достовірність відібраного корпусу маркованих фразеологізмів виявлено у процесі консультацій із професором Віденського університету П.Візінгером і професором Базельського університету А.Бугофер. Окрім цього проведено тристороннє опитування інформантів, серед них 15 громадян Австрії, 15 - Швейцарії та 15 - Німеччини.

Основні методи дослідження. Матеріал і завдання дослідження зумовлюють необхідність поєднання синхронного аспекту з діахронним, що вимагає застосувати контрастивний, історико-етимологічний та описовий методи, а також метод компонентного та контекстологічного аналізів.

Основу дослідження матеріального корпусу роботи утворюють елементи традиційних методів, прийнятих у мовознавстві для опрацювання подібних лексичних шарів. Це насамперед ті, якими оперує контрастивна лінгвістика для виявлення розбіжностей у межах негетерогенної мови¹; просторова лінгвістика - для виявлення географічного поширення тих чи інших національно маркованих фразеологізмів.

¹ Жлуктенко Ю.О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження // Нариси з контрастивної лінгвістики. - К., 1979. - С. 5-11.

мів; комунікативна лінгвістика – для вивчення ролі та механізмів контекстуальної реалізації дієслівних фразеологізмів у національних варіантах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що тут уперше зроблено спробу контрастивного аналізу національно маркованих фразеологізмів на рівні трьох варіантів полінаціональної німецької мови, щоб вивчити узуально закріплені розбіжності, що зумовлені як екстра-, так і інтралінгвальними чинниками становлення та розвитку фразеологічних національних мікросистем сучасної німецької мови. Уперше проведено детальний аналіз контекстуальної реалізації національно маркованих фразеологізмів, результати якого показали, що ці ще не достатньо вивчені мовні одиниці беруть активну участь у текстотворчих процесах, взаємодіючи як з окремими елементами тексту, так і з цілим текстом, надаючи йому національно забарвленого колориту, увиразнюючи авторське мовлення.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає в тому, що виявлені типи міжнаціональних кореляцій дієслівних фразеологізмів можна екстраповувати на фразеологію загалом. Аналіз розбіжностей та їхня систематизація доводять, що узуальна дивергентність – це динамічний процес міжваріантної взаємодії різних пластів негомогенної мови, який поширюється також і на фразеологічні мікросистеми загальнонімецької фразеологічної системи.

Результати проведеного аналізу можуть знайти застосування при укладанні фразеологічних словників, проведенні спецсемінірів зі студентами-германістами, а також їх можна використовувати в спецкурсі з питань варіантності полінаціональних мов.

На захист виносяться такі твердження:

1/ Фразеологічна система сучасної полінаціональної німецької мови, як і мова загалом, має негомогенний характер, до виразників якого належать також національно марковані дієслівні фразеологізми, що входять до складу фразеологічних мікросистем відповідного варіанту.

2/ Виникнення та узуальне закріплення австрійських і швейцарських фразеологізмів, а також тих, що мають відповідні аналоги у власне німецькому варіанті, – це результат інвентарно-дистрибутивних та лексичних розбіжностей між німецьким і австрійським, німецьким та швейцарським, а також між австрійським та швейцарським

національними варіантами.

3/ Узуальна дивергентність національно маркованих фразеологізмів – це динамічний процес міжваріантної взаємодії різних пластів негомогенної мови, що характеризується двома протилежними тенденціями: а/ збереження та культивування національних мовних особливостей; б/ збереження міжнаціонального мовного інваріанта.

4/ Міжнаціональна варіантність досліджуваних одиниць виявляється на фондовому і компонентному рівнях. Індикатори узуальної дивергентності національно маркованих фразеологізмів такі: національно-специфічні елементи, діалектні слова, слова іншомовного походження, а також загальнонімецькі слова з невідомою власне німецькій мові лексичною сподучуваністю.

5/ Національно марковані дієслівні фразеологізми – це мовні одиниці, текстотворчі потенції яких відповідають всім системним вимогам комунікативного процесу.

Апробація дослідження. Основні твердження і результати дослідження було викладено у доповідях на міжнародних і регіональних конференціях: "Проблеми лінгвістики тексту та лінгвOMETОДИКИ" /Львів, 1992 р./; "Лінгвістика тексту за фахом та проблеми прикладного термінознавства" /Львів, 1993 р./; "Сучасні методи навчання та форми контролю знань з іноземної мови" /Київ, 1993 р./, а також на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу Львівського університету /1986-1992/. Результати дослідження відображено в семи публікаціях.

Структура і зміст роботи. Структуру роботи зумовлюють її мета і завдання. Дисертація складається із Вступу, трьох розділів і Загальних висновків. У кінці роботи подано перелік використаної літератури, лексикографічних джерел, скорочень та реєстр маркованих фразеологізмів.

У Вступі обґрунтовано мотиви вибору теми дослідження, її актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, мету і принципи наукового аналізу дивергентно-конвергентних особливостей національно маркованих дієслівних фразеологізмів. Тут сформульовано також конкретні завдання, вирішення яких і повинно висвітлити основні вияви узуальної дивергентності дієслівних фразеологізмів на міжваріантному рівні. На захист внесено п'ять тверджень, що випливають із дослідження.

У першому розділі "Фразеологічна номінація у термінах теорії варіантності" проаналізовано основні постулати теорії варіантності, дано визначення таких вихідних понять, як ВАРІАТИВНІСТЬ, ВАРІАЦІОНАЛІЗАЦІЯ, ВАРІАНТ, ІНВАРІАНТ та ВАРІАНТНІСТЬ, а також висвітлено власне розуміння поняття "НАЦІОНАЛЬНИЙ ВАРІАНТ НЕГОМОГЕННОЇ МОВИ". Згідно з концепцією дисертанта, національний варіант мови - це явище соціолінгвальне, оскільки він виконує всі суспільні функції так само, як будь-яка гомогенна мова. Він охоплює всі сфери суспільного життя: телебачення, пресу, кіно, школу, церкву та інші інституції. Дисертант спирається на традиційне тлумачення, що соціолінгвальною основою для визначення поняття національного варіанта є нація. Кореляція "національний варіант мови :: нація - одна з конкретних реалізацій загального співвідношення "мова :: суспільство".

Кожен з національних варіантів пройшов свій шлях розвитку, в результаті чого набув відповідного історико-лінгвального статусу. У цьому відношенні найбільш дослідженим є німецький національний варіант /ННВ, або Binnendeutsch /, основний ареал поширення якого - Німеччина. З огляду на те, що стан і рівень наукового вивчення історії становлення та розвитку німецької мови в цьому ареалі надзвичайно високий, основну увагу зосереджуємо лише на релевантних для даного дослідження аспектах, радіус дії яких знаходиться у межах фразеологічного фонду німецького національного варіанта.

Дослідники-фразеологи чітко окреслили об'єкт і об'єм фразеології, обґрунтували її внутрішньосистемні закони, розробили класифікації фразеологізмів та проаналізували механізми їхньої реалізації в текстах. Однак фразеологізмам із австрійською та швейцарською маркованістю увага приділялася лише принагідно, тому вони фактично не знайшли широкого відображення у фразеологічних словниках. На жаль, немає жодного системного дослідження, об'єктом якого були б фразеологічні одиниці німецького національного варіанта, які в інших національних варіантах цієї мови "чужі" або лише недавно увійшли у вжиток. Австрійський словник називає їх "nicht heimisch oder seit kurzem gebräuchlich" /чужі або ті, що недавно увійшли у вжиток/, наприклад: eine Mattscheibe haben ('nicht begreifen, benommen sein'); auf Pump leben ('von geborg-

tem Geld leben'); in der Klemme sein ('in Not, bedrängt sein'); Zeter schreien ('laut jammernd um Hilfe rufen')¹. Ми допускаємо існування таких фразеологізмів і в швейцарському варіанті, але відсутність лексикографічних джерел ускладнює їхнє виявлення.

Оскільки дослідження узуальної дивергентності вимагає проведення контрастивного аналізу, ми беремо загальнонімецькі фразеологізми, актуальні у всьому німецькомовному ареалі, за еталон зіставлення, спираючись на фундаментальні праці А.І.Домашнева, І.І.Чернишової, В.М.Телія, В.Фляйшера, О.В.Куніна, Р.П.Зорівчак, А.Д.Райхштайна, Я.Ебнера, А.Я.Барана та інших.

Ще в першій половині 60-х років Е.Різель, досліджуючи німецькомовний ареал, доходить висновку, що німецька мова в Австрії має цілу низку розбіжностей з німецькою мовою Німеччини. У процесі розвитку та функціонування німецької мови австрійського національного варіанта ці розбіжності набувають узуального характеру і стають для австрійців нормою. Це стосується особливо фразеологічного фонду, який під впливом баварсько-австрійського діалекту поступово набуває національно-специфічного забарвлення. У результаті цього виникає ціла низка австрійсько маркованих фразеологізмів, які акумулювали в собі поняття і явища, пов'язані з особливостями австрійської духовної і матеріальної культури, адміністративного і політичного управління, ментальності, звичаїв та традицій австрійців.

Аналогічні процеси відбувалися також і у Швейцарії; країні із самобутнім мовним ареалом і чотирма державними мовами: німецькою, французькою, італійською і ретороманською. Своєрідність історичного розвитку і існування самої країни, діалектографічна специфіка мов спілкування її народів зумовила внутрішню диференціацію алеманської писемності відповідно до діалектів. Вони проникають у всі сфери життя, беручи на себе не тільки функцію розмовної мови, а й літературної. Таким чином, діалекти одержують у Швейцарії ширшу комунікативну сферу, аніж діалекти Австрії та Німеччини, відтіснивши німецьку літературну мову виключно у сферу писемного спілкування. Внаслідок цього у парадигмі німецької мови швейцарського національного варіанта не сформувався такий пласт мови, як

¹ Österreichisches Wörterbuch. - 36. überarb. Aufl. - Wien:

Österreichischer Bundesverlag Wiens, 1985. - 446 S.

розмовна мова /Umgangssprache/. Її роль взяли на себе діалекти.

Специфіка дихотомічної структури німецької мови у Швейцарії, а також безпосередня взаємодія діалекту з літературною мовою сприяють переінтеграції діалектних слів у літературну мову, надаючи їм національно-специфічного забарвлення. "Національні варіанти будуть постійно одержувати новий дивергентний матеріал у вигляді набутих елементів під впливом діалектів і напівдіалектів національного ареалу", - зауважує А.І. Домашнев¹. У своїх дослідженнях він комплексно аналізує всі структурні рівні німецької мови Німеччини, Австрії та Швейцарії, включно з лексико-фразеологічним. Однак національно марковані фразеологізми охарактеризовані тут лише в загальних рисах².

Спираючись на дослідження Домашнева А.І., Гав'євської Г.А., Коканіної Л.В., Малигіна В.Т., Мозера Г., Кайзера С., Візінгера П. та ін., зосереджуємо свою увагу на дієслівних фразеологізмах, що мають австрійську або швейцарську маркованість, оскільки вони ще не були предметом окремого дослідження.

Щоб виявити інтра- та екстралінгвальні чинники, що зумовили процес дивергентності фразеологічних одиниць на рівні національних варіантів, підходимо до всього німецькомовного фразеологічного фонду як до загальнонімецької фразеологічної системи, яка складається з трьох фразеологічних мікросистем:

1. Німецької фразеологічної мікросистеми
2. Австрійської фразеологічної мікросистеми
3. Швейцарської фразеологічної мікросистеми

Внаслідок тісної взаємодії мовних і позамовних чинників, пов'язаних з особливостями історичних, культурних і політичних умов розвитку та функціонування німецької мови в країнах її поширення, утворився корпус фразеологічних одиниць, що вживаються тільки в рамках тієї чи іншої країни, тобто мають односторонню маркованість і становлять в межах відповідного національного варіанта фразеологічні мікросистеми. Немарковані фразеологізми об'єднуюмо в одне

1 Домашнев А.И. Актуальные проблемы изучения лексико-семантической системы национально-негомогенных /поливариантных/ литературных языков // Вопросы лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов. : Часть I. - М.: Наука, 1971. - С. 136.

2 Домашнев А.И. Совр. нем. язык в его национальных вариантах. - М.: Наука, 1983. - 231 с.

загальнонімецьке фразеологічне ядро. Такі фразеологізми актуальні як у німецькій, так і у двох інших фразеологічних мікросистемах, тому вони в дисертаційному дослідженні стали еталоном зіставлення.

Контрастивний аналіз фактичного матеріалу показав, що національно марковані фразеологізми можна поділити на дві групи: еквівалентні та безеквівалентні. Еквівалентні фразеологізми є національно маркованими аналогами загальнонімецьких фразеологізмів. В австрійському національному варіанті - це фразеологічні австріцизми - аналоги німецьких, а у швейцарському національному варіанті - це фразеологічні гельвецизми - аналоги німецьких. Безеквівалентні фразеологізми теж поділяються відповідно на фразеологічні австріцизми та фразеологічні гельвецизми.

Виникнення фразеологічних аналогів спричинило нагромадження якісних змін у локально обмеженому узусі мови та зсув норми під впливом певних інтра- та екстралінгвальних чинників існування національних варіантів мови загалом. Це означає, що узуально закріплена норма відтісняється варіантною нормою, яка на відповідному інтралінгвальному підґрунті проходить процес узуального закріплення, одержувачи статус "комунікативного конкурента" на рівні тієї чи іншої фразеологічної мікросистеми. Таким чином, у рамках національних варіантів сучасної полінаціональної німецької мови функціонує ціла низка паралельних стосовно норми фразеологізмів, які, маючи національно маркований кваліфікатор, увійшли до комунікативного процесу й стали невід'ємною частиною лексико-фразеологічного фонду відповідного національного варіанта. Це такі, наприклад, фразеологізми, як нім. *keinen Groschen in der Tasche haben*, австр. *keinen luckerten Heller in der Tasche haben*, шв. *keinen Rappen mehr in der Tasche haben*; нім. *wie ein Heftelmacher aufpassen*, австр. *wie ein Heftelmacher aufpassen*, шв. *wie ein Häftlimacher aufpassen*; нім. *j-m ein Bein stellen*, австр. *j-m das Haxl stellen* / *j-m ums Haxl hauen*, шв. *j-m das Bein stellen*; нім. *weggeben wie frische / warme Semmeln*, австр. *weggeben wie frische Brezel*, шв. *weggeben wie frische Weggli*; нім. *dastehen wie der Ochs am / vorm Berge*, австр. *dastehen wie 's Mandl beim Sterz*, шв. *dastehen wie der Esel am Berg*; нім. *ganz aus dem Häuschen sein*, австр. *ganz aus dem Häusel sein*, шв. *aus dem Häusli sein*.

Аналіз виявлених елементів маркованості дієслівних фразеоло-

гізмів дав змогу встановити передусім компонентну розбіжність між фразеологічними аналогами, носіями якої є іменники, дієслова, прикметники, прийменники та артиклі. Серед них – низка національно-специфічних компонентів, діалектних слів та слів іншомовного походження.

У другому розділі "Дивергентні особливості дієслівних фразеологізмів австрійського та німецького національних варіантів" детально проаналізовано еквівалентні та безеквівалентні австрійсько марковані дієслівні фразеологізми всіх виявлених нами структурних моделей.

До першої групи австрійсько маркованих фразеологічних одиниць зараховуємо фразеологічні австріцизми – аналоги німецьких фразеологізмів. Під ними розуміється австрійське марковані фразеологічні одиниці з дієслівним компонентом, які при певній структурно-семантичній розбіжності мають аналоги у німецькому національному варіанті. До них, зокрема, зараховуємо такі, як *die Patschen anziehen* ('*sich mit dem Erreichten zufriedengeben*'); *in die Fraisen fallen* ('*sehr erschrecken*'); *etw. ist j-m Powidl* ('*etw. ist j-m egal*'); *etw. in Evidenz halten* ('*etw. übersichtlich zusammenstellen, registrieren*'); *zu etw. seinen Kren geben* ('*zu etw. seinen Senf geben*'); *ein Schnoferl waschen* ('*einen Flunsch ziehen*').

Другу групу складають власне австрійські одиниці з дієслівним компонентом, які не мають еквівалентів у німецькому національному варіанті, тому їхня експлікація може відбутися лише шляхом семантизації або перефразування.

З огляду на те, що такі фразеологізми мають здатність акумулювати в собі національний колорит, специфіку культури народу, особливості його історичного розвитку, звичаїв та традицій, виникла необхідність вдатися до аналізу національно-специфічних компонентів фразеологічних австріцизмів. Розгляньмо детальніше декілька фразеологізмів, що мають такий компонент, наприклад, фразеологізм *auf der Dackel sein / liegen* ('*ganz herabgekommen sein, darniederliegen; sich in einer Krise befinden*'). В середньовічному Відні ув'язнені повинні були спати на сплетеному із соломки тонкому матраці, що називався *die Dackel*. Звідси "бути на матраці" пов'язувалося з поняттям дуже скрутних умов життя, що і вплинуло на формування семантики фразеологізму.

У Віденському парку відпочинку, що носить назву "Пратер", встановлено фігуру-пристрій, щоб виміряти силу удару /б"вчи по ній/. Ця фігура називається "Der Watschenmann". Саме це й зумовило виникнення фразеологізму kein Watschenmann sein, що означає "не дати знуцатися над собою /з себе/".

Виникненню і швидкому поширенню фразеологізму einen Fritzelacke machen ('der Länge nach hinfallen') посприяла реклама австрійської фірми "Fritze-Lacke". Її символом і одночасно рекламою є зображення хлопчика, який, впавши з відкритою у руці банкою яскравої фарби, пролив її на землю.

Аналіз текстів австрійських газет показує, що австрійсько марковані дієслівні фразеологізми з національно-специфічними компонентами досить широко використовуються у ролі текстотворчих елементів.

У структурному плані як еквівалентні, так і безеквівалентні австрійсько марковані фразеологізми не відрізняються від узуально закріплених моделей дієслівних фразеологізмів власне німецького варіанта. Компонентами-маркерами фразеологічних австріцизмів є переважно власне австрійські слова. Їхня етимологія здебільшого сягає австрійсько-баварського діалекту, що має протягом віків надзвичайно великий вплив на формування лексико-фразеологічного фонду австрійського національного варіанта, напр.: j-m das Gogerl kratzen; j-m ein Hölzl werfen; ein Schäuferl nachlegen; ein Krüskerl machen. Виявлено, що деякі фразеологічні австріцизми існують як у діалектній, так і в розмовній та літературній мові. Порівняймо: j-m ein Hölzl werfen - діал. s Hölzel schmeissen; brennen wie ein Luster - діал. brennen wie r Luster; j-m die Wadeln nach vorn richten - діал. wem d Wadeln vurerichten.

В об'єкт дослідження увійшли також австрійсько марковані компаративні фразеологізми з дієслівним компонентом, до яких ми зараховуємо серед багатьох інших такі: wie ein Glöckerl gehen; anschauen wie ein Rastelbinder; sich ziehen wie ein Strudelteig; j-m zureden wie einem lahmen (kranken) Roß. Елементами австрійсько маркованості в них виступають переважно іменникові компоненти, що виражають порівняння.

Чимало фразеологізмів з австрійською маркованістю виявлено також в рамках структурної моделі V+V, наприклад: böhmisch ein-

kaufen ('stehlen'); tschari / tschali gehen ('weg sein, verloren gehen'); paschen gehen ('auf Unterhaltung gehen').

Внаслідок контрастивного аналізу фразеологічних австріцизмів - аналогів німецьких з'ясувалося, що низка фразеологізмів австрійського національного варіанта співіснує із загальнонімецькими дієслівними фразеологізмами. Порівн.: австр. eine Watsche fangen - нім. eine Ohrfeige bekommen ; австр. etw. hängt j-m beim Hals heraus - нім. etw. hängt j-m zum Hals heraus ; австр. in den Rauchfang schreiben - нім. in die Esse / Schornstein schreiben ; австр. einen Knödel im Halse haben - нім. einen Kloß im Halse haben ; австр. j-n am Bandl haben - нім. j-n an der Leine haben ; австр. auf Freiersfüßen wandeln - нім. auf Freiersfüßen gehen.

Важливі дані про компоненти-маркери дає компонентний аналіз національно маркованих фразеологізмів, у результаті якого з'ясовано такі основні вияви дивергентності:

а/ Розбіжність у вживанні іменникових компонентів:

Іменникові компоненти утворюють найбільшу групу елементів маркованості. Більшість із них - це синоніми, територіальні дублети або іменники, що належать до одного семантичного поля, напр.: das Bandel - die Leine; das Krawattl - der Schlips; die Gosche - der Mund; die Watsche - die Ohrfeige.

Дуже поширеною формою іменникового компонента у складі фразеологічних австріцизмів - аналогів німецьких фразеологізмів є демінутиви, наприклад: sich ein Hintertürl offenlassen; aus dem Häusel sein; sich ein Scheiberl abschneiden. Спостереження за вживанням цих фразеологізмів у мовленні та у текстах австрійських газет підтвердило їхнє функціонування у комунікативному процесі. Подаємо один із контекстуальних прикладів:

Peugeot will sich am milliardenschweren Diesengeschäft natürlich auch ein Scheiberl abschneiden und präsentiert nun den 306. mit Selbstzünderagregat (KURIER, 28.6.93,22).

Окрему групу становить низка австрійсько маркованих фразеологічних аналогів, компонентами яких є лише загальнонімецькі слова: австр. keinen Tau von etw. haben - нім. keinen Schimmer von etw. haben ; австр. die Hände in den Sack stecken - нім. die Hände in die Taschen stecken ; австр. keinen Muckser machen -

нім. keinen Mucks machen . . . Як бачимо, австрійську фразеологічну мікросистему репрезентують і фразеологізми, які, позбавлені елемента маркованості, мало чим відрізняються від своїх німецьких відповідників. Порівняймо для прикладу вживання абсолютних еквівалентних компонентів *der Muckser* і *der Mucks* . Вони походять від дієслова *mucksen* , яке в обидвох національних варіантах має одне і те саме значення. Хоча і в австрійському, і в німецькому національних варіантах існує фразеологізм *muckmäuschenstill sein* , проте в австрійському словнику зафіксовано лише іменник *der Muckser* і фразеологізм *keinen Muckser machen / sagen*¹.

б/ Розбіжність у вживанні дієслівних компонентів:

Елементами австрійської маркованості дієслівних фразеологізмів можуть бути їхні стрижневі компоненти. Це передусім дієслова-австріцизми /австр. *sich etw. aus den Fingern zuzeln* - нім. *sich etw. aus den Fingern saugen* ; австр. *j-d kann j-n den Buckel fünfeln / hinunterrutschen* - нім. *j-d kann j-m den Buckel runterrutschen* /, а також загальнонімецькі дієслова, які в цьому випадку значно переважають.

Австрійсько маркований фразеологізм *der Welt einen Naxen ausreißen* відрізняється від загальнонімецького як дієслівним, так і іменниковим компонентом, порівн. нім. *die Welt aus den Angeln heben* . Його фразеологічну стабільність засвідчили контекстуальні приклади, взяті з газетного матеріалу, наприклад: ... *Mit 65 kann man der Welt keinen Naxen ausreißen, aber sie reichen zu einer Spitze von 165 km / h ...* (KURIER, 28.5.93,22).

в/ Розбіжність у вживанні применникових компонентів:

В австрійському національному варіанті відчувається тенденція вживати применники "bei" замість "an" та "zu", а також "am" замість "auf dem" . Наприклад: австр. *etw. bei der Wurzel packen* - замість нім. *etw. an der Wurzel packen / fassen* .

г/ Розбіжність у вживанні атрибутивних компонентів:

В аналізованому матеріалі виявлено лише декілька маркованих фразеологізмів, що відрізняються атрибутивним компонентом, напр.: австр. *sich die ersten Sporen verdienen* - нім. *sich die Sporen*

¹ Österreichisches Wörterbuch. - 36. überarb. Aufl. - Wien:

Österreichischer Bundesverlag Wiens, 1985. - S. 268.

verdienen ; австр. keinen luckerten Heller haben - нім. keinen roten / lumpigen Heller (mehr) haben.

У поодиноких випадках спостерігається також семантична розбіжність між фразеологічними аналогами.

Серед австрійсько маркованих дієслівних фразеологізмів чільне місце посідають ті, що мають у своєму складі іншомовні компоненти. Аналіз показує, що більшість компонентів-запозичень походить з угорської, французької, англійської, італійської, латинської та чеської мов, напр.: einen Servus machen / reißen (лат. servus); etw. in Evidenz halten (лат. evidens); den Nipf hängen lassen (ит. niffolo). Як свідчать приклади, запозичення, потрапивши в австрійськомовний соціум і пройшовши відповідний процес асиміляції у складі фразеологізмів, стали також елементами маркування. У ролі компонентів запозичень виступають різні частини мови. Ступінь їхньої асиміляції в структурному, синтаксичному і семантичному планах відповідає внутрішньосистемним критеріям мови-рецептора.

В австрійській фразеологічній мікросистемі є як еквівалентні, так і безеквівалентні дієслівні фразеологізми з іншомовним компонентом, напр.: австр. brennen wie ein Luster ('viel bezahlen, hohe Beträge bezahlen'); австр. auf der Marodenliste stehen ('krank geschrieben sein'); австр. Ribiseln auf der Nase kriegen ('von gerechter Strafe getroffen werden'); австр. sich ein Eigengoal schießen') - нім. sich ein Eigentor schießen; австр. den Kokosch kriegen - нім. einen Korb bekommen; австр. einen Sprung in der Marille haben - нім. einen Sprung in der Schüssel haben.

Аналіз газетного матеріалу засвідчує, що австрійсько марковані дієслівні фразеологізми з іншомовним компонентом функціонують не тільки узуально, але й широко використовуються в текстах австрійських газет у ролі текстотворчих елементів.

Третій розділ дисертації "Дивергентні особливості дієслівних фразеологізмів швейцарського та німецького національних варіантів" присвячено вивченню природи та реалізації в текстах газет швейцарсько маркованих фразеологізмів.

Швейцарську фразеологічну мікросистему можна умовно розділити на три групи: узуальні загальнонімецькі фразеологізми, актуальні у всьому німецькомовному ареалі і кодифіковані у словниках; узу-

альні національно марковані фразеологізми, характерні лише для швейцарсько-німецького ареалу, та діалектні фразеологізми. Особливий інтерес становить друга група фразеологізмів, у складі яких є односторонньо маркований лексичний компонент як основна ознака національної приналежності фразеологічної одиниці. Семантичне поле компонентів-кваліфікаторів охоплює географічні, історико-культурні, політичні та побутові особливості німецькомовного соціуму Швейцарії. Напр., у фразеологізмі *Karlshof haben* ('sich schäckernd unterhalten, schwelgen') перший компонент композита виражає ім'я Карла Великого, а композит загалом означає назву двору, чий звичай, манери та традиції лягли в основу виникнення цього фразеологічного гельвецизму та його своєрідної регіонально детермінованої мотивації.

У Швейцарії, як і в інших країнах, збереглося до сьогоднішніх днів чимало традиційних народних ігор, до яких також належить популярна гра "Der Nosenlupf" а) Ringkampf nach altem Äplerbrauch; б) Kräfteressen¹. Іменник *die Nase* характеризується у швейцарському національному варіанті високою фразеологічною активністю. В даному випадку "Die Nase" - це необхідна форма одягу для проведення гри. У результаті виникли такі фразеологічні гельвецизми, як: *in die Nosen steigen* ('sich zum Kampf bereit machen'); *mit j-m in die Nosen müssen* ('sich mit j-m im Kampf messen müssen'); *in die Nase(n) gehen* ('nicht gelingen'). Останній фразеологізм широко використовується також в австрійському національному варіанті.

Цікавим є також і те, що назви грошових одиниць можуть бути теж національно-специфічними компонентами у складі фразеологічних гельвецизмів, напр.: *Rappen spalten* ('kleinlich sparen'); *der Zwanziger (das Zwanzigrappenstück) ist hinunter (gefallen)* ('der Groschen ist gefallen'); *kein Weggli und kein Röppli (abgeben wollen)* ('äußerst sparsam sein').

Щодо структурних особливостей, то швейцарсько марковані еквівалентні та безеквівалентні фразеологізми теж утворені за загальнонімецькими фразеологічними моделями і повністю вписуються в параметри класифікаційної схеми загальнонімецьких фразеологізмів.

¹ Duden. Wie sagt man in der Schweiz? Wörterbuch der Schweizerischen Besonderheiten, von K. Meyer. - Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverl., 1989. - S. 173

Основними фразеотворчими моделями є такі: V+S (den Finken klopfen; den Rank nehmen); V+Pron./S+S (j-m das Nel(1) abstechen; j-m ein Morgarten bereiten); V+Pröp.+S (auf den Stockzähnen lachen; zu Kilt geben); V+S+Pröp.+S (j-n am Seil herunterlassen; j-m in die Schuhe blasen). У швейцарському, так само, як і в австрійському національному варіанті виявлено низку швейцарсько маркованих фразеологізмів. Усі вони є спорідненим відгалуженням від наведених вище чотирьох базових моделей.

Вживання у швейцарському національному варіанті, поряд із загальнонімецькими, односторонньо маркованих фразеологізмів сприяє підвищенню образності, емоційності висловлювання та збагаченню лексичного фонду німецької мови Швейцарії й засвідчує, що в ділянці фразеології існують інвентарні розбіжності між швейцарським та німецьким національними варіантами. Ось лише деякі із багатьох фразеологічних гельвецизмів, зареєстрованих у швейцарському, але невідомих у німецькому національних варіантах: шв. einen Schub voll herausziehen ('gehörig Schaden nehmen'); шв. das Fuder überladen ('zuviel des Guten tun'); шв. Mais machen ('Lärm schlagen'); шв. neben den Schuhen stehen ('falsch liegen'); шв. sein Heu nicht auf derselben Bühne haben ('nicht die gleichen Ansichten haben'). Детальний аналіз компонентного складу фразеологічних гельвецизмів показав, що в ролі кваліфікаторів швейцарської маркованості дієслівних фразеологізмів виступають такі національно-специфічні компоненти: реалії /власні назви, архаїзми, історизми, назви грошових одиниць/, діалектні слова та слова іншомовного походження.

Переважає більшість фразеологізмів, які вживаються у літературній мові швейцарського національного варіанта, існують також і в діалектній формі. Порівняймо: шв. am Berg sein - діал. am Beerg sie; шв. den Kopf machen - діал. der Kopf mache / e Kopf aanemachen; шв. einen Bart einfangen - діал. E Bart fange / yufange.

Міжваріантні фразеологічні розбіжності спостерігаються передусім у системі маркованих дієслівних фразеологічних гельвецизмів - аналогів німецьких фразеологізмів, напр.: шв. etw. ins Kamin schreiben відповідає нім. etw. in die Esse schreiben; шв. in den Sack langen - нім. in die Tasche greifen; шв. sauberen Tisch machen - нім. reinen Tisch machen; шв. j-m die Stange halten -

нім. j-m die Waage halten; шв. j-n unter den Boden bringen - нім. j-n ins Grab bringen . При зіставленні цих фразеологізмів очевидною поверхневою ознакою є компонентна невідповідність, носіями якої виступають іменники, артиклі, прикметники та прийменники. Аналіз газетного матеріалу та вивчення текстотворчих потенцій швейцарсько маркованих дієслівних фразеологізмів показав, що вони активно функціонують у текстах, виконуючи відведену їм у комунікативному процесі роль. Порівняймо, наприклад, вживання у тексті фразеологізму einer Sache (j-m) einen (den) Riegel schieben (stecken, stoßen):

Nach den Geschäftsleuten reisten auch weiße Politiker nach Lusaka. Auf die Politiker folgten anschließend die Studenten, doch hier blieb es vorest bei der bloßen Absicht, weil die Regierung mit der Beschlagnahme der Reisepässe den Plänen einer Gruppe von Studenten der afrikanischen Universität von Stellenbosch einen Riegel schob. Ähnlich erging es daraufhin einer Gruppe von Theologen der reformierten Staatskirche, die die Behörden mit der bloßen Drohung eines Entzugs der Reisedokumente von einer Reise abhielten (NZZ, 8.3.86,4)

Фразеологізм " einer Sache (j-m) einen (den) Riegel schieben " є не тільки образним засобом констатації реального факту, а й центром абзацу, а точніше, межею між темою і ремою. Наступна фраза: Ähnlich erging es daraufhin einer Gruppe von ... вміщає натяк на попередньо вжитий фразеологізм, у результаті чого він повторно відновлюється в уяві реципієнта. Внаслідок такого прийому подвійної актуалізації досягається ще вищий ступінь експресивності висловлювання.

Розбіжності між фразеологізмами двох національних варіантів мови проаналізовано на прикладах сталих фразеологічних швейцарських висловів - аналогів німецьких /шв. darüber sind die Hefte geschlossen - нім. darüber sind die Akten geschlossen ; шв. das ist mir Hans was Heiri - нім. das ist mir Nose wie Jacke / і компаративних фразеологічних гельвецизмів - аналогів німецьких /шв. wie ein Küchli aufgehen - нім. wie ein Pfannkuchen aufgehen; шв. wie es im Büchlein steht - нім. wie es im Buche steht ; шв. wie ein Murmeli schlafen - нім. wie ein Murmeltier schlafen /.

Аналіз фразеологічних гельвецизмів з іншомовним компонентом

переконає, що етнічний склад населення, історичні умови, географічне положення, тісні контакти між чотирма державними мовами в межах однієї країни і, звичайно, розвинута сфера туризму у Швейцарії склали міцну основу для появи у складі швейцарсько маркованих фразеологізмів цілої низки запозичень із різних мов.

Дсмінуючу групу компонентів-запозичень фразеологічних гельвецизмів утворюють запозичення із французької мови. Це зумовлено передусім тим, що французька мова у Швейцарії має статус державної. Її прямиий вплив на німецьку мову настільки сильний, що запозичуються й асимілюються не тільки окремі слова чи компоненти фразеологізмів /порівн. шв. *j-n aus der Fassung bringen* - нім. *j-n aus der Fassung bringen* ; шв. *Moos am Gilet haben ('weich, siebzigprozentig sein)'*/, а й калькуються навіть цілі французькі фразеологізми, напр.: франц. *allonger le cou* - шв. *j-m einen langen Hals machen* ; франц. *donner sur les nerfs* - шв. *das gibt mir auf die Nerven*.

Окрім французьких, виявлено чимало запозичень з італійської, англійської, латинської мов.

Завершують роботу такі загальні висновки:

1/ Полінаціональний характер сучасної німецької мови створив соціально-лінгвальне підгрунтя для виникнення узуальної дивергентності не тільки на різних структурних рівнях, а й у рамках загальнонімецької фразеологічної системи, що загалом підтверджує її негомогенний характер.

2/ Для кожного із національних варіантів полінаціональної німецької мови характерний свій шлях розвитку і становлення, внаслідок чого кожен національний варіант набував відповідного історико-лінгвального статусу. Це зумовлене самотутністю лінгвального ареалу, його діалектографічним характером, своєрідністю історичного розвитку самої країни, а також звичаями, традиціями та ментальністю носіїв мови.

3/ У ролі національно маркованих елементів - кваліфікаторів фразеологічної дивергентності - виступають іменники, прийменники, дієслова та артиклі. З погляду лексики - це перш за все реалії, діалектні слова, слова іншомовного походження та національно-специфічні елементи.

4/ І в австрійському, і в швейцарському національних варіантах

є еквівалентні та безеквівалентні фразеологізми з погляду еталонного зіставлення.

5/ Щодо структурного моделювання національно маркованих фразеологізмів обидвох фразеологічних мікросистем, то при зіставленні їх з узуально закріпленими моделями дієслівних фразеологізмів німецького національного варіанту розбіжностей не виявлено.

6/ До компонентного складу деяких австрійських та власне швейцарських фразеологізмів входять елементи іншомовного походження. Пройшовши процес асиміляції і набувши в новому оточенні інваріантного значення, вони стали також елементами австрійської /відповідно швейцарської/ маркованості.

7/ Національно марковані фразеологізми – це не тільки узуально закріплена складова частина фразеологічних мікросистем австрійського та швейцарського національних варіантів, але й тип фразеологізмів, які широко використовуються у текстах австрійських /відповідно швейцарських/ газет.

Основні результати дослідження викладені в таких публікаціях:

1. Zur Internationalisierung von Phraseologismen lateinischer Herkunft // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch DDR - UdSSR. - Berlin - Moskau, 1990. - S. 175-179.
2. Фразеологічна маркованість на рівні національних варіантів негомогенної німецької мови // Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики /Тези доповідей міжн. наук.-метод. конф. викладачів іноз. мов вузів. - Львів, 1992. - С. 45-46.
3. Фразеологічна диглосія національних варіантів сучасної німецької літературної мови // Інозем. філологія/. Респ. міжвід. наук. зб. Львів: Вища школа, 1992, вип. 103, с. 61-67.
4. Національно марковані фразеологізми у текстах газет Австрії та Швейцарії // Лінгвістика тексту за фактом та проблеми прикладного термінознавства / Тези допов. регіон. наук.-метод. конф. викладачів іноз. мов вузів. - К., 1993. - С. 83.
5. Дидактика збагачування фразеологічного запасу студентів з точки зору варіантності німецької мови // Сучасні методи навчання та форми контролю знань з іноземної мови / Збірник тез наукових доповідей. - Київ, 1993. - С. 131-132.
6. Явище "фразеологічної тріади" у сучасній негомогенній німецькій мові // Тези доповідей регіон. конф. - Львів, 1994. - С.36.

7. Національно-специфічний компонент дієслівних фразеологізмів німецької мови в Австрії // Ін-т. філологія / Респ. міжвід. наук. зб. Львів: Вища школа, 1994, вип. 105, с. 36-42.

№ 51.507

Підписано до друку 11.04.94. Формат 60x84/16. Папір друк. №1.
Друк офсет. Умови. друк. арк. 1,2. Умови. фарб. відб. 1,2.
Обл.-вид. арк. 1,2. Тираж 100. Зам. 109.
Машинно-офсетна лабораторія Львівського державного
університету. 290602. Львів, вул. Університетська, 1.

AB 31.204

AB 31.204

Faint, illegible text at the bottom of the page, possibly bleed-through from the reverse side.